

Οικουμενική Κίνηση και Μιχαήλ Κωνσταντινίδης

*Στολιανός Τσομπανίδης
Αν. Καθηγητής
Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ*

ΔΙΕΘΝΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ
ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής
Μιχαήλ Κωνσταντινίδης:
η προσφορά του
στην Εκκλησία,
το Γένος & τον Ελληνισμό.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΧΑΛΚΗΣ

1-2 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2017

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΓΙΔΑ ΤΟΥ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ. κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΤΟΜΕΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ,
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΤΕΧΝΗΣ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ Α.Π.Θ.

«Η Εκκλησία μας ανταποκρινομένη στο χρέος να μαρτυρεί την αλήθεια και την αποστολική της πίστη, αποδίδει μεγάλη σημασία στον **διάλογο** κυρίως με τους ετεροδόξους Χριστιανούς. Με τον τρόπο αυτό και ο λοιπός χριστιανικός κόσμος γνωρίζει ακριβέστερα τη γνησιότητα της Ορθόδοξης Παραδόσεως, την αξία της πατερικής διδασκαλίας, τη λειτουργική εμπειρία και την πίστη των Ορθοδόξων. Οι διάλογοι που διεξάγει η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν σημαίνουν ποτέ συμβιβασμό σε ζητήματα πίστεως». Ο διαχριστιανικός θεολογικός διάλογος κρίνεται αναγκαίο να συνοδεύεται

πάντοτε «υπό της εν τω κόσμω μαρτυρίας διά πράξεων αμοιβαίας κατανοήσεως και αγάπης..., αποκλειομένης πάσης πράξεως προσηλυτισμού, ουνίας ή άλλης προκλητικής ενεργείας ομολογιακού ανταγωνισμού».

Οι παραπάνω αναφορές της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας (*Μήνυμα* §3 και *Σχέσεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας προς τον λοιπόν χριστιανικόν κόσμον* §23) περικλείουν μέσα σε λίγες γραμμές τον λόγο του διαλόγου αλλά και τις βασικές αρχές και προϋποθέσεις του, όπως τις επέδειξε από τις αρχές του 20ού αιώνα η Ορθοδοξία με συντονιστή και πρωτοπόρο το Οικουμενικό Πατριαρχείο και συντέλεσαν στη δημιουργία, στη διαμόρφωση και την περαιτέρω εξέλιξη της Οικουμενικής Κίνησης. Συνδέονται αρμονικά με την περιώνυμη Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιο του 1920 «Προς τας απανταχού Εκκλησίας του Χριστού», καθώς και με τον οραματισμό, τον δημιουργικό ενθουσιασμό και με την ολόψυχη πίστη στους σκοπούς του διαλόγου πολλών πρωτεργατών της Οικουμενικής Κίνησης.

Ένα από αυτά τα πρόσωπα που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις πρώτες φάσεις της Οικουμενικής Κίνησης και έζησε την ίδια εποχή με φυσιογνωμίες πρώτου μεγέθους, με πρωτοπόρους και εμπνευστές της ενωτικής προσπάθειας των Εκκλησιών, όπως ο Μητροπολίτης Θυατείρων Γερμανός (Στρηνόπουλος), ο Αμίλκας Αλιβιζάτος και ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, είναι ο από Κορίνθου Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Μιχαήλ Κωνσταντινίδης. Οι παραπάνω αναφορές εκφράζουν αυτό ακριβώς στο οποίο αποσκοπούσε η θεολογία και η οικουμενική προοπτική του Μιχαήλ.

Ήδη από το 1927 ο Αρχιμανδρίτης Μιχαήλ Κωνσταντινίδης συμμετέχει ως μέλος ορθοδόξων αντιπροσωπειών στις διεκκλησιαστικές και θεολογικές συζητήσεις και παρίσταται σε όλες τις συσκέψεις των παγκόσμιων κινήσεων, προδρόμων του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών (ΠΣΕ), «Πίστη και Τάξη» (Faith & Order) και «Ζωή και Εργασία» (Life & Work).

Πιο συγκεκριμένα διετέλεσε αντιπρόσωπος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Συνέδριο της «Πίστες και Τάξης» στη Λωζάννη το 1927. Το καλοκαίρι του 1930 έλαβε μέρος στη διάσκεψη Αγγλικανών Ορθοδόξων στο Λονδίνο και το 1931 εκπροσώπησε το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας στο Συνέδριο του Λάμπεθ. Καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του στο Λονδίνο (Απρίλιος 1927-Αύγουστος 1939) πληροφορεί τους αγγλικούς θεολογικούς κύκλους σχετικά με τη ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αρθρογραφεί σε εκκλησιαστικά περιοδικά και γράφει κατατοπιστικές ανταποκρίσεις για τη ζωή της Αγγλικανικής Εκκλησίας, καθώς επίσης και για τα συμβαίνοντα και

σχεδιαζόμενα στην Οικουμενική Κίνηση. Το 1937 εκπροσώπησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο στα συνέδρια «Ζωής και Εργασίας» στην Οξφόρδη και «Πίστης και Τάξης» στο Εδιμβούργο. Για τη μεγάλη δράση του και τις υπηρεσίες που πρόσφερε στην Εκκλησία τιμήθηκε με το οφίκιο του Μεγάλου Αρχιμανδρίτη τόσο από την Εκκλησία της Ελλάδας όσο και από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Η παρουσία του αργότερα στην Αμερική (Δεκέμβριος 1949) τονώνει την ορθόδοξη συμμετοχή στα διεθνή εκκλησιαστικά συνέδρια, ιδίως του ΠΣΕ. Καθιστά μάλιστα το 1952 την Ελληνική Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή μέλος του Εθνικού Συμβουλίου Εκκλησιών του Χριστού των ΗΠΑ. Το Συμβούλιο θεωρήθηκε σε εθνικό επίπεδο πανομοιότυπο με το ΠΣΕ, που είχε ιδρυθεί το 1948 κατά την πρώτη Γενική Συνέλευση στο Άμστερνταμ. Τον Αύγουστο του 1954 συμμετείχε ως αντιπρόσωπος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Β' Γενική Συνέλευση του ΠΣΕ στο Έβανστον του Σικάγου, όπου μίλησε με θέμα: «Η παρούσα έντασις των σχέσεων των λαών του κόσμου προς αλλήλους και η ενότης ημών εν Χριστώ». Στην ολομέλεια της Συνέλευσης ο Αρχιεπίσκοπος Μιχαήλ ανέγνωσε την πολύκροτη Δήλωση των Ορθοδόξων, ένα κείμενο που από τότε αποτελεί σημείο αναφοράς για τους Ορθόδοξους. Στην ίδια Συνέλευση ο Μιχαήλ εξελέγη τιμητικά ένας από τους έξι Προέδρους του παγκόσμιου αυτού εκκλησιαστικού οργανισμού. Το 1956 συμμετείχε στις εργασίες της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΣΕ.

Ας δούμε πολύ σύντομα, όσο επιτρέπουν τα στενά χρονικά όρια της εισηγήσεώς μας, ποιες είναι **οι βασικές συντεταγμένες της οικουμενικής του οπτικής**. Για να καταλάβουμε καλύτερα τις θέσεις του πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ο Αρχιεπίσκοπος Μιχαήλ ζει και δρα κατά την περίοδο της «οικουμενικής αφύπνισης» σε όλες τις Εκκλησίες, δηλαδή στο προπαρασκευαστικό στάδιο, όπως επίσης και στα πρώτα αποφασιστικά βήματα του ΠΣΕ. Πρόκειται για την πιο δύσκολη περίοδο. Την περίοδο αυτή οικοδομείται η αυτοσυνειδησία της Ορθοδοξίας ως ευρισκόμενης απέναντι (vis-a-vis) στους οργανισμούς και τις προδρομικές οικουμενικές κινήσεις. Οι ορθόδοξοι είχαν την πεποίθηση ότι βρίσκονταν στο στάδιο της παρατήρησης και της μελέτης, πριν την απόφαση περί της οριστικής στάσης έναντι της Οικουμενικής Κίνησης.

Είναι αξιοπρόσεκτο ότι μέσα σε αυτή την πολύ δύσκολη περίοδο ο Μιχαήλ κατάφερε να συνδυάσει την πιστή αφοσίωση στη διδασκαλία της αδιαίρετης Εκκλησίας με την ευρύτητα του πνεύματος ως προς το θέμα των

σχέσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τις άλλες Εκκλησίες και Ομολογίες. Σε μια εποχή που θεολογικοί και εκκλησιαστικοί κύκλοι παρεξηγούν εύκολα τα οικουμενικά ανοίγματα ο Μιχαήλ δεν διστάζει να ενθαρρύνει τον διάλογο, να εξάρει τα αγαθά του για όλες τις διαλεγόμενες Εκκλησίες και να εκτιμήσει θετικά τις άλλες Εκκλησίες, με ορισμένες βεβαίως επιφυλάξεις.

Αφετηριακό σημείο της οικουμενικής του προοπτικής είναι ότι η ολοκλήρωση της ενωτικής προσπάθειας αποτελεί χρέος και οφειλή έναντι του Θεού και του έργου Του εν Χριστώ και επομένως «ευλογημένο στόχο». Θεωρεί δε ότι «πάσα προσέγγις αποτελεί ευοίωνον σημείον δια την ειρήνευσιν του κόσμου και ευλογίαν Θεού». Η θέση αυτή βρίσκεται σε πλήρη αρμονία με τα οράματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Και σήμερα ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος θεωρεί την προσπάθεια διαλόγου και συνάντησης ως κάτι ιερό, και κάνει λόγο για το «μυστήριο της συνάντησης».

Από τη δωδεκαετή (1927-1937) συναναστροφή του με την Αγγλικανική Εκκλησία είναι πεπεισμένος για την αμφίδρομη ωφέλεια του διαλόγου. Οι αγγλικανοί από τη μια, τους οποίους σημειωτέον χαρακτηρίζει «αδελφούς», θα γνωρίσουν καλλίτερα την πίστη και την παράδοση της αρχαίας Εκκλησίας και οι ορθόδοξοι από την άλλη θα ωφεληθούν από αυτούς σε θέματα που αφορούν την κοινωνική δράση και την πρακτική εφαρμογή των χριστιανικών αληθειών. Ο Μιχαήλ διαπιστώνει ειλικρινή επιθυμία από την πλευρά των αγγλικανών να προσεγγίσουν όσο το δυνατό περισσότερο τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας και μιλάει με ενθουσιασμό για την Αγγλικανική Εκκλησία αναγνωρίζοντας ότι «είναι εκ των κατ' εξοχήν στρατευομένων αγίων του Θεού Εκκλησιών» και ότι «μεταξύ των κληρικών της δεν είναι σπάνια και ολίγα τα παραδείγματα ανθρώπων κατά ζωήν αγίων».

Εκκλησία ονομάζει και την Παλαιοκαθολική, με την οποία θεωρεί ότι η Ορθόδοξη έχει κοινά χαρακτηριστικά, διατηρεί την πίστη στην αδιαίρετη Εκκλησία και όπως και η Ρωμαιοκαθολική έχει διατηρήσει τον επισκοπικό βαθμό.

Τη Ρωμαιοκαθολική τη θεωρεί «αδελφή» Εκκλησία, αναμένει, όμως, μια νηφάλια χειρονομία και πρόθυμη διάθεση για συνεργασία και διάλογο, απαλλαγμένη από το πνεύμα της αποκλειστικότητας και την αρνητική στάση έναντι των διαλόγων, την οποία θεωρεί υπερφίαλη, αντιευαγγελική και αδιάλλακτη.

Υπό αυτό το πνεύμα είναι διδακτική η στάση του για τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου εάν πρέπει να ονομάζονται οι άλλες χριστιανικές ολότητες Εκκλησίες, λαμβανομένου υπόψη ότι βρισκόμαστε στη δεκαετία του '30 πριν την ίδρυση του ΠΣΕ, πριν τη Β' Βατικανή και πολύ πριν την έναρξη των επίσημων διμερών διαλόγων τη δεκαετία του '80.

Επιφυλακτική και αμφίθυμη στάση κρατάει έναντι των «Προτεσταντικών Ομολογιών» και του διαλόγου με αυτές. Δεν τις ονομάζει Εκκλησίες και θεωρεί ότι η απόσταση που χωρίζει την Ορθόδοξη Εκκλησία από τις Προτεσταντικές Ομολογίες είναι τεράστια, κυρίως λόγω του ότι στερούνται του επισκοπικού βαθμού και δεν αναγνωρίζουν κανένα κύρος στην Ιερά Παράδοση.

Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι η οικουμενική στάση του Μιχαήλ μπορεί να χωριστεί σε **τρεις φάσεις**, που αντιστοιχούν σε τρεις τόπους-περιβάλλοντα και σε διαφορετικές προκλήσεις και συγκυρίες: Λονδίνο – Κόρινθος – Αμερική.

Στην **α' φάση** του οικουμενικού του στοχασμού του το πρόβλημα της απόστασης που χωρίζει τους χριστιανούς θα το θεωρήσει ως πρόκληση υποστηρίζοντας ότι το Συνέδριο της «Πίστης και Τάξης» στη Λωζάννη το 1927 «θα αποτελέσει σταθμόν μοναδικόν αλληλογνωριμίας των Εκκλησιών και των αντιπροσώπων αυτών και, τις οίδεν, ίσως θα χρησιμεύσει ως αφετηρία ειλικρινούς ερεύνης και εκζητήσεως της αληθείας υπ' εκείνων, οίτινες απεμακρύνθησαν αυτής».

Ως οικουμενικό γεγονός η συνάντηση της Λωζάννης αποτέλεσε σταθμό και για έναν άλλο λόγο, σημειώνει πολύ σωστά ο Μιχαήλ. Η Ορθόδοξη Εκκλησία αποκόμισε ανυπολόγιστη ηθική ωφέλεια. «Εισήλθε εις αυτό αγνοουμένη υπό πολλών και θεωρουμένη ως φυτοζωούσα και εξήλθε μετά γοήτρου και δόξης ακτινοβολούσης». Αυτό που παρατηρεί ο Μιχαήλ και έχει την ικανότητα να το αποτιμήσει αμέσως σωστά -σήμερα κρίνοντας αναδρομικά βλέπουμε ότι είχε δίκιο- αποτελεί μια από τις σημαντικότερες ευεργετικές επιδράσεις της Οικουμενικής Κίνησης. Η Οικουμενική Κίνηση έδωσε τη δυνατότητα στις Ορθόδοξες Εκκλησίες να βγουν από την απομόνωση, την εσωστρέφεια και το μαρασμό που τις είχαν οδηγήσει φυλετικές, εθνικιστικές διαφορές, σχίσματα και αντικανονικές ενέργειες αλλά και πολιτικές συνθήκες. Μέσω των διεθνών, οικουμενικών συναντήσεων μπόρεσαν να επανασυναντηθούν, να συνεννοηθούν και να παρουσιαστούν ως

ενιαίο ορθόδοξο σώμα. Αναφερόμενος στην ίδια εποχή το ίδιο θα παρατηρήσει και ο καθηγητής Αμ. Αλιβιζάτος το 1936 στο Α΄ Συνέδριο των Θεολογικών Σχολών. Αυτή η «εκ νέου ανακάλυψη» της Ορθοδοξίας δεν έγινε πάντοτε κατανοητή ως καρπός του οικουμενικού πνεύματος και των διαλογικών επαφών.

Αυτή την περίοδο και με αφορμή τις εμπειρίες του από τα παγκόσμια Συνέδρια ο Μιχαήλ θα προχωρήσει στη διατύπωση και μιας άλλης αξιοσημείωτης άποψης σχετικά με το ρόλο της Ορθοδοξίας στην υπόθεση της ενότητας των Εκκλησιών. Έχει την πεποίθηση ότι παρά τις αντίξοες περιστάσεις στις οποίες βρίσκεται η Ορθόδοξη Εκκλησία στη δεκαετία του 1920 μπορεί αυτή να καταστεί «η φωτεινή στήλη» και «το συνεκτικόν σημείον» της ενωτικής προσπάθειας.

Παρόμοια άποψη θα εκφράσει ο συνοδοιπόρος τού Μιχαήλ καθηγητής Β. Ιωαννίδης, ο οποίος είχε τη γνώμη ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί και οφείλει να αποτελεί την «σπονδυλική στήλη» της Οικουμενικής Κίνησης. Λίγο αργότερα και ο θεολόγος του διαλόγου Ν. Νησιώτης εκκινώντας από την άποψη ότι η Ορθοδοξία είναι η ορθή μαρτυρία της αλήθειας, ήταν πεπεισμένος ότι ο «οικουμενικός» ρόλος της Ορθοδοξίας συνίσταται στο να καταστεί αυτή ο «άξονας» ή το «συνδετικό στοιχείο» («*pinot-church*»), όπως χαρακτηριστικά έλεγε, για τη σύνδεση με τη ζωή και την πίστη της μιας, αδιαίρετης Εκκλησίας και για τη ζωτικοποίηση της αλήθειας της.

Η θέση αυτή πέρασε και σε επίσημα πανορθόδοξα κείμενα και στην Αγία και Μεγάλη Σύνοδο ως εξής: «Η Ορθόδοξος Εκκλησία, ούσα η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, εν τη βαθεία εκκλησιαστική αυτοσυνειδησία αυτής πιστεύει ακραδάντως ότι κατέχει **κυρίαν θέσιν** [η Γ΄ Πανορθόδοξη Προσυνοδική Διάσκεψη 1986 ανέφερε: **κεντρική θέση**] εις την υπόθεσιν της προωθήσεως της χριστιανικής ενότητος εντός του συγχρόνου κόσμου» (Σχέσεις... §1).

Επειδή βρισκόμαστε ακόμη στο προπαρασκευαστικό στάδιο της Οικουμενικής Κίνησης και οι ορθόδοξοι δεν είχαν ακόμη αποκρυσταλλωμένη άποψη για το τι σήμαινε εκκλησιολογικά η συμμετοχή τους στην κίνηση αυτή, η παραπάνω θετική, αισιόδοξη αλλά ακόμη μετρημένη και επιφυλακτική οικουμενική στάση του Μιχαήλ δεν ήταν δύσκολο να μετατραπεί σε αρνητική, απόλυτη και αποκλειστική, όταν το περιβάλλον και τα καθήκοντά του θα άλλαζαν κάτω από συνθήκες ιδιαίτερα αντίξοες (κατοχή και εμφύλιος) και με τον πνευματικό ορίζοντα σε κοινωνία και Εκκλησία κλειστό.

Η δεκαετία 1939-1949 που είναι μητροπολίτης Κορίνθου αποτελεί τη **β΄ φάση** της οικουμενικής του σκέψης, κατά την οποία θεωρεί ανώφελη και επιζήμια για το γόητρο και την ιστορία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που διακατέχει την αλήθεια πλήρη και τελεία, οποιαδήποτε συζήτηση επί ζητημάτων πίστεως με τις Προτεσταντικές Ομολογίες και είναι εναντίον της συνένωσης των δύο παγκόσμιων κινήσεων «Ζωής και Εργασίας» και «Πίστεως και Τάξης» σε ένα συμβούλιο Εκκλησιών.

Φτάνει μάλιστα στο σημείο να υιοθετήσει αποκλειστική στάση έναντι των «άλλων», στάση που λίγα χρόνια πριν απέρριπτε ως αλαζονική, στην περίπτωση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αλλά και λίγο μετά θα απορρίψει. Υποστηρίζει: «Κατέχομεν πλήρη και τελείαν την αλήθειαν... Όλοι αι άλλαι Εκκλησίαι και ομολογίαι όχι μόνον έχουν καθήκον να ομολογούν το ιστορικώτατον και αναμφισβήτητον τούτο γεγονός, αλλά και οφείλουν βαθυτάτην ευγνωμοσύνην να εκφράζουν προς ημάς δια την διάσωσιν της θείας αποκαλύψεως και πίστεως καθαράς και ανοθεύτου. Τούτο δε, διότι υπάρχει ο γνώμων, χάριτι θεία, συνωδά τω οποίω έχουν την δυνατότητα να κανονίζουν και την ιδικήν των πίστιν ως προς τας δογματικάς, βεβαίως, αληθείας του Χριστιανισμού». Η Ορθόδοξη Εκκλησία από «συνεκτικόν σημείον» της ενωτικής προσπάθειας γίνεται τώρα «γνώμων» και μέτρο της πίστεως των άλλων χριστιανών.

Όμως η παραπάνω στάση στη θεολογική και οικουμενική διαδρομή του Μιχαήλ δεν θα αποτελέσουν τον τελευταίο λόγο. Ο Μιχαήλ αποτελεί παράδειγμα ανθρώπου που συζητά και ακούει τον συνομιλητή του. Οι προθέσεις του δεν είναι ιδιοτελείς και μεροληπτικές και πάνω από το προσωπικό συμφέρον θέτει την Εκκλησία και ενδιαφέρεται να κατανοήσει βαθιά το πώς αυτή εννοεί το πνεύμα της διδασκαλίας του Χριστού μέσα στα σημερινά δεδομένα.

Όταν, λοιπόν, θα εκλεγεί Αρχιεπίσκοπος Αμερικής το 1949 και περάσει στην **γ΄ φάση** του οικουμενικού του στοχασμού, θα αναπτύξει μια καθολικότερη σκέψη στην υπηρεσία της προβολής μιας ζωντανής παράδοσης και ενός πνεύματος καταλλαγής και αγάπης προς εκείνους που αντιπροσωπεύουν άλλες παραδόσεις και άλλους πολιτισμούς. Αγκαλιάζει τον κόσμο της εκκλησιαστικής συμφιλίωσης και καλλιεργεί τον διάλογο με σύνεση και αποφασιστικότητα για το καλό του ανθρώπου και την διάσωση του κόσμου του.

Εν τω μεταξύ στις αρχές της δεκαετίας του '50 έχει αυξηθεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη και κατανόηση μεταξύ των Εκκλησιών. Με τη «Δήλωση του Τορόντο» της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΣΕ το 1950 με τίτλο «Η Εκκλησία, οι Εκκλησίες και το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών» διαλύθηκαν πολλοί από τους φόβους και τους ενδοιασμούς που είχαν οι Ορθόδοξες Εκκλησίες, οι οποίες στο εξής είχαν ένα σκιαγράφημα των όρων συμμετοχής τους στον παγκόσμιο αυτό οργανισμό. Η Ορθοδοξία περνάει σταδιακά από την αντίδραση στη δράση και από την απλή συνεισφορά στην πλήρη συνεργασία.

Ο Μιχαήλ ως Αρχιεπίσκοπος Αμερικής δεν παρακολουθεί απλώς, αλλά μετέχει στις εξελίξεις του κόσμου γύρω του και στις οικουμενικές ζυμώσεις.

Η αλλαγή στη στάση του δεν περνάει απαρατήρητη από αδελφούς του επισκόπους, συνομιλητές και συνοδοιπόρους του στην Οικουμενική Κίνηση. Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων Παπαγεωργίου στα τέλη της δεκαετίας του '50 αναφερόμενος στο θέμα ότι πολλοί Ορθόδοξοι άρχισαν να αναγνωρίζουν το ΠΣΕ ως κίνημα μεγάλο συγκαταλέγει τον Μιχαήλ ως παράδειγμα γράφοντας: «Ως τοιούτο δε κατείδεν και ο αείμνηστος Αρχιεπίσκοπος Μιχαήλ, ο οποίος, δια γνωστούς λόγους, υποπεσών... εις υπερβολάς, ότε ήτο Μητροπολίτης Κορινθίας, απέστη τούτων βραδύτερον, γραφίδι και έργω και ζωηρά συμμετοχή και παντί ετέρω δυνατώ τρόπω, υπηρετήσας και υποστηρίξας το Παγκόσμιον Συμβούλιον των Εκκλησιών και το έργον αυτού, ως έργον των Χριστιανικών Εκκλησιών, εν Χριστώ Θεώ και Σωτήρι». Ισχύουν στο ακέραιο όσα λέει ο μητροπολίτης Παντελεήμων.

Ο Μιχαήλ όταν λίγο μετά την ίδρυση του Συμβουλίου θα καταλάβει ότι δεν υπάρχει προσηλυτιστική διάθεση των πλειοψηφούντων Προτεσταντικών Εκκλησιών-μελών του, αλλά, απεναντίας, γίνεται προσπάθεια να καλλιεργηθεί ο σεβασμός της δογματικής διδασκαλίας και των εκκλησιολογικών αντιλήψεων κάθε Εκκλησίας μέλους, θα δηλώσει με ικανοποίηση: «Το Παγκόσμιον Συμβούλιον Εκκλησιών αποτελεί σήμερα το 'βήμα', απ' όπου αι Εκκλησΐαι ημπορούν να καλέσουν εις τας αγκάλας του Πατρός τον μοντέρνο άνθρωπο, 'αυτό το ανεξήγητο δημιούργημα που ευρίσκεται εκτός της Εκκλησίας και αιωρείται μεταξύ ικανοποιημένης κοσμικότητας και πρωτογόνου ειδωλολατρείας'».

Θεωρεί ότι το ΠΣΕ ιδρύθηκε στη βάση που είχε προτείνει το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1920, με πρώτο και κύριο στόχο την κατάργηση του προσηλυτισμού. Ο ίδιος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος απέναντι σε αυτό το θέμα. Όταν μίλησε στη Γενική Συνέλευση του ΠΣΕ στο Έβανστον, που τη θεώρησε

«ως ένα από τα μεγαλύτερα σύγχρονα γεγονότα», καυτηρίασε δριμύτατα τον προσηλυτισμό τονίζοντας ότι αντιστρατεύεται το νόμο της αγάπης. Ιδιαίτερα επισήμανε τις καταστροφικές συνέπειες που αυτός μπορεί να έχει στις διαχριστιανικές και οικουμενικές επαφές και ευρύτερα στις ανθρώπινες σχέσεις. Στην ουσία ο Μιχαήλ μαζί με άλλους Ορθόδοξους που δούλεψαν προς αυτή την κατεύθυνση οδήγησαν το ΠΣΕ στο να καταδικάσει λίγο μετά ρητά τον προσηλυτισμό.

Σεμνύνεται που η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι η μόνη, όπως λέει, που ποτέ δεν έκανε μέρος της γενικής πολιτικής της, ούτε και στο μέλλον πρόκειται να κάνει, την απόσπαση χριστιανών δια συστηματικού προσηλυτισμού.

Αναλύοντας τις **προϋποθέσεις** της οικουμενικής στάσης της Ορθοδοξίας, επισημαίνει ότι πέρα από κάθε ομολογιακό εγωκεντρισμό και ολοκληρωτισμό, αυτό που χαρακτηρίζει την Ορθόδοξη Εκκλησία είναι το πνεύμα της αγάπης, της αμοιβαίας κατανόησης, της ανοχής και της διαλλαγής.

Βεβαίως, η Ορθόδοξη Εκκλησία, όπως και η Ρωμαιοκαθολική, πιστεύει ότι κατέχει ολόκληρη και αλώβητη την αλήθεια και ότι είναι η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία. Σε αντίθεση όμως με την εκκλησιολογική και σωτηριολογική αποκλειστικότητα της «αδελφής» Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, εξηγεί ο Μιχαήλ, ποτέ δεν δίδαξε ότι «άπαντες οι μη Ορθόδοξοι είναι προορισμένοι εις απώλειαν». Επεκτείνοντας τον συλλογισμό του με έναν οικουμενικό και περιεκτικό τρόπο εξηγεί: «Το γεγονός ότι κάποιος κατέχει την αλήθεια δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι θα είναι αποκλειστικός και μη ανεκτικός στις σχέσεις του με τους άλλους. Αντιθέτως, η κατοχή της αλήθειας -εάν αυτή είναι πράγματι η αλήθεια- μας ικανώνει να είμαστε ανοικτοί και να βρισκόμαστε στη διάθεση του πλησίον μας, ασχέτως σε ποια ομολογία αυτός ανήκει».

Αυτή την ανοιχτοσύνη ο Μιχαήλ τη συνδυάζει με τις δύο βασικές όψεις της Ορθόδοξης Εκκλησιολογίας. Από τη μια εκφράζεται η ακλινής αυτοσυνειδησία της Ορθόδοξης Εκκλησίας ότι αυτή είναι η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία και από την άλλη αφήνεται χώρος για την ανάπτυξη σχέσεων προς τους ετερόδοξους στην Οικουμενική Κίνηση.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να υπογραμμιστεί ότι η παρουσίαση της αναλλοίωτης ορθόδοξης πίστης και αυτοσυνειδησίας γίνεται χωρίς κρίση των άλλων Εκκλησιών. Αυτή είναι θεμελιακή θέση του Μιχαήλ, ο οποίος λέει για τους άλλους χριστιανούς: «μόνον ο αδέκαστος κριτής γινώσκει ποίοι θα σωθούν, ουχί ημείς». Αποτελεί επίσης βασική τη θέση του Πρύτανη της

Ορθόδοξης θεολογίας του 20ού αιώνα π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ και ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της στάσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας έναντι των άλλων Εκκλησιών μέχρι σήμερα. Τη στάση της μη κρίσης των άλλων Εκκλησιών ο Μιχαήλ τη συνδέει άρρηκτα με την απόρριψη της λεγόμενης «οικουμένης της επιστροφής» ως μεθόδου επανένωσης των χριστιανών.

Έτσι, όταν θα αναλάβει υπεύθυνες θέσεις στο ΠΣΕ θα διατυπώσει μία από τις πιο αξιοπρόσεκτες παρατηρήσεις σε σχέση με αυτό το θέμα: «Όπως δηλώσαμε σε άλλα συνέδρια και ιδιαίτερα στο Έβανστον, πρόθεσή μας δεν είναι να πούμε στους άλλους χριστιανούς να προσχωρήσουν στην Ορθόδοξη Εκκλησία, αλλά να τους πείσουμε, ώστε όλες οι Εκκλησίες να εναρμονιστούν με τις διδασκαλίες της μίας, αδιαίρετης Εκκλησίας των Επτά Οικουμενικών Συνόδων των οκτώ πρώτων αιώνων». Ουσιαστικά ο Μιχαήλ πρόβαλε αυτό που το Οικουμενικό Πατριαρχείο πρότεινε και προτείνει μέχρι σήμερα στο σύγχρονο χριστιανικό κόσμο, αλλά χρειάζεται να κατανοηθεί και από πολλούς υπερσυντηρητικούς: να μεταβούμε από το μοντέλο της «μεταστροφής στην Ορθοδοξία» στο μοντέλο της «μεταστροφής *με* την Ορθοδοξία».

Κλείνοντας την παρούσα εισήγηση θεωρώ χρήσιμο να παραθέσω λίγες γραμμές από το «Ευλαβές αφιέρωμα προς την σεπτήν μνήμην του Αρχιεπισκόπου Αμερικής Μιχαήλ» που έγραψε ο διάδοχός του, ο Μητροπολίτης Μελίτης Ιάκωβος, οι οποίες συνοψίζουν την οικουμενική πορεία και συμβολή του: «Εις τα διεκκλησιαστικά συνέδρια, εις τα οποία καλούμενος παρεκάθητο ήδη από του 1927, διεκρίνετο δια την ακριβολογίαν και την πλήρη ενημέρωσιν επί όλων των θεμάτων. Από του 1954 υπήρξεν εις των... Προέδρων του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, με σαφή επιρροήν επί της όλης και ιδία της θεολογικής πορείας των συζητήσεων αυτού. Η θαρραλέα γλώσσα του, η μεμετρημένη και διαυγεστάτη διατύπωσις των Ορθοδόξων απόψεων και η συμβολή του η θεολογική, θα υπόκεινται αξιομίμητα παραδείγματα, δι' όσους τιμώνται με την εντολήν της ερμηνείας της Ορθοδοξίας προς τους ετεροδόξους».